

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มหາชาติคำหลวง เป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาเล่มแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ซึ่งแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. 2025 พระองค์ได้โปรดฯ ให้นำปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า "ศักราช 844 ชาลศก (พ.ศ. 2025) ทานให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์"¹

เนื้อเรื่องในมหาชาติคำหลวงหรือที่เรียกกันทั่วไปว่ามหาชาตินั้นเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน 547 เรื่องของนิบาตชาดก เดิมแต่งเป็นภาษาบาลีจำนวน 1,000 คาถา ต่อมาเมื่อรรถถาจารย์ได้แต่งอรรถกถาภาษาบาลีอธิบายความเป็นร้อยแก้วเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังประเทศไทย คัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาบาลีก็ได้แพร่หลายเข้ามาด้วย พุทธศาสนิกชนที่เป็นคนไทยคองนำเอาเรื่องมหาชาติมาเทศน์เฉพาะที่เป็นคาถา จึงเรียกว่า "เทศน์คาถาพัน"

วิธีแต่งมหาชาติคำหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น นักปราชญ์ราชบัณฑิตได้นำ "คาถาพัน" มาแปลและขยายความเป็นภาษาไทย โดยเอาคาถาภาษา

¹พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือ พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 1, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 9.

บาลีมาตั้งบาทหนึ่งแล้วแต่งเป็นร้อยกรองด้วยรูปแบบต่าง ๆ กัน บางกัณฑ์ก็แต่งด้วยร้อย
บางกัณฑ์ก็มีทั้งร้อย กาพย์ ฉันท์ และโคลง และใช้สวดกันเป็นของหลวงตั้งแต่นั้นเป็น
ต้นมา มหาชาติคำหลวงฉบับนี้นับเป็นมหาชาติฉบับเก่าที่สุดของไทย

ต่อนั้นยังมี "มหาชาติคำหลวง" อีกสำนวนหนึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2170
ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า "ลุ
ศักราช 989 (พ.ศ. 2170) ปีเถาะนพศก ทรงพระกรุณาแต่งพระมหาชาติคำหลวง และ
สร้างพระไตรปิฎกธรรมไว้สำหรับพระศาสนาจบบริบูรณ์"¹

"มหาชาติคำหลวง" สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนี้ ต่อมาภายหลังเรียกว่า
"กาพย์มหาชาติ" วิธีแต่งต่างจากมหาชาติคำหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ
ยกบทคาถาเป็นตอนยาว ๆ วรรคหนึ่งแล้วแต่งเป็นร้อยยาวล้วน โดยมีคำบาลีแทรกอยู่
บ้างเล็กน้อย ทำให้อ่านและฟังเข้าใจง่ายขึ้น

เรื่องมหาชาตินี้เป็นที่นิยมกันมากในหมู่พุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย
กรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะถือกันว่าเป็นพระชาติที่สำคัญที่สุดของ
พระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงบำเพ็ญทศบารมีอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะเบญจมหาบาริชาต²
ได้แก่กรียทาน บุทธทาน ชนทาน อังคทาน และชีวิคทาน ซึ่งเป็นทานบารมีอันกระทำได้
ยากยิ่ง ในเรื่องมหาชาตินี้พระโพธิสัตว์ได้ทรงบาริชาตทั้งกรียทาน บุทธทาน ชนทาน และ
ทรงตั้งพระทัยไว้ว่าผู้ใดมาขออวยวะ เช่น พระเนตร พระหทัย พระมังสะ แม้แต่พระ
ชนมชีพก็จะทรงสละให้เหมือนพระชาติก่อน ๆ ด้วย

เนื่องจากมหาชาติมีความสำคัญดังกล่าวนี้ กวีจึงได้นำเนื้อเรื่องมาร้อยกรอง
ประกวดประชันกันตามแบบกวีนิพนธ์ในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ร่ายยาว ฉันท์ และลิลิต

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 348-349.

² มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง แผนกเตรียมปริญญา, ปฐมสมโพธิกถา,
หน้า 35.

เป็นต้น จึงทำให้เกิดมหาชาติขึ้นหลายสำนวน¹

เนื้อความในมหาชาติคำหลวงนี้มี 13 กัณฑ์ คือ ทศพร ทิมพานต์ ทานกัณฑ์
วนประเวศน์ ชูชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกรบรรพ มหาราช ฉษัตถยบรรพ และ
นครกัณฑ์ ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 นั้น ต้นฉบับมหาชาติ
คำหลวงได้กระจัดกระจายไป ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
พระองค์ได้โปรดฯ ให้รวบรวมต้นฉบับมหาชาติคำหลวงขึ้นใหม่ ปรากฏว่าสูญหายไป 6
กัณฑ์ คือ ทิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกรบรรพ และฉษัตถยบรรพ พระองค์จึงโปรดฯ
ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งซ่อมกัณฑ์ที่หายไปทั้ง 6 กัณฑ์นั้นเมื่อ พ.ศ. 2358 ต่อ
มาภายหลังหอพระสมุดฯ ได้ค้นฉบับสมัยอยุธยาอยู่อีกบางส่วน ดังปรากฏในบทพระนิพนธ์
คำนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร ในตอนต้นของหนังสือมหาชาติคำหลวงว่า

...แต่ที่หอสมุดสำหรับพระนครหาฉบับมา ได้มีบางกัณฑ์ที่ได้มาหลายความ เข้าใจ
ว่าฉบับความครึ่งกรุงเก่าที่วาสุฏฐ เมื่อรัชกาลที่ 2 ดูเหมือนจะปรากฏอยู่อีกบาง ยก
ตัวอย่างดังกัณฑ์มัทรีที่อยู่ในหอพระสมุดฯ มีอยู่ถึง 3 ความ ซึ่งเห็นว่าเก่าที่สุดพิมพ์ใน
สมุดเล่มนี้ เสียคายที่ขาดอยู่น้อยหนึ่ง แต่เห็นว่าดีกว่าเอาฉบับความใหม่ ด้วย
อ่านหนังสือมหาชาติคำหลวงนี้คงจะอ่านหาความรู้ในทางภาษามากกว่าที่จะอ่านเพื่อ
ไหว้เรื่อง...²

ผู้วิจัยมีความเห็นว่ามหาชาติคำหลวงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นสำนวน
เดิมก็ดี หรือสำนวนที่แต่งซ่อมใหม่เพราะต้นฉบับเดิมสูญหายไปก็ดี มีสำนวนภาษาและลีลา
ของการประพันธ์มิได้ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย มีความไพเราะในการเลือกใช้ถ้อยคำ และ
มีความนุ่มนวลในลีลาการประพันธ์ทัดเทียมกัน อันแสดงถึงความสามารถและความตั้งใจของ
กวี ถึงแม้ว่าเวลาแต่งจะห่างกันถึง 333 ปี กวีก็ยังสามารรถแต่งให้สำนวนสอดคล้องกันได้

¹ดู "ประวัติและการแพร่กระจายของมหาชาติ" ในภาคผนวก ก., หน้า 417-454.

²มหาชาติคำหลวง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2516), หน้า

คุดทองหรือผ้าเนื้อเดียวกันได้ ทำให้ผู้บังคับว่าน่าจะมีหลักเกณฑ์อะไรสักอย่างหนึ่งที่ยึดให้สื่อการประพันธ์ของกวีทั้งสองสมัยนี้แต่งไปในแนวทางเดียวกันได้ และหลักเกณฑ์ที่ช่วยเสริมสร้างความงามในวรรณคดีเรื่องนี้น่าจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับหลักเกณฑ์ในอสังการศาสตร์ของอินเดีย การนำเอาอสังการศาสตร์มาศึกษาอย่างละเอียดโดยเฉพาะในค่านทฤษฎีการประพันธ์จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์ความงามของมหากาติคำหลวง

2. ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าและวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์และนำมาวิเคราะห์ความงามในมหากาติคำหลวงทั้ง 13 กัณฑ์
- 2.2 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์มหากาติคำหลวงทั้ง 13 กัณฑ์ว่ามีความงามตรงกับทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์สันสกฤตอย่างไรบ้าง

3. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าและวิจัย

- 3.1 ศึกษาค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์สันสกฤตความเป็นมาของอสังการศาสตร์ ทฤษฎีการใช้ภาษาและลักษณะของคำประพันธ์ลักษณะของอสังการในคำประพันธ์ คืออสังการฝ่ายเสียงได้แก่ ศัพท์สังการอสังการฝ่ายความหมาย ได้แก่อรรถสังการ และรสด่าง ๆ ในการประพันธ์
- 3.2 นำเอาหลักเกณฑ์ของอสังการศาสตร์มาวิเคราะห์ความงามในมหากาติคำหลวง ดังนี้
 - 3.2.1 ศัพท์สังการในมหากาติคำหลวง
 - 3.2.1.1 อนุปราศ
 - 3.2.1.2 ยมก
 - 3.2.1.3 ปุณรูกตวาทาภาส
 - 3.2.2 อรรถสังการในมหากาติคำหลวง
 - 3.2.2.1 อุปมา

- 3.2.2.2 รูปกะ
- 3.2.2.3 ชาติ
- 3.2.2.4 สังคยะ
- 3.2.2.5 อติศยะ
- 3.2.2.6 ประทีวัสตุปมา
- 3.2.2.7 สังกร
- 3.2.2.8 อุตเปรกษา
- 3.2.2.9 อากเขป
- 3.2.2.10 เหตุ
- 3.2.2.11 ทีปกัม
- 3.2.2.12 อวสระ
- 3.2.2.13 ปรีวฤตติ
- 3.2.2.14 ปรัศโนตกรรม

3.2.3 รสต่าง ๆ ในมหาชาติคำหลวง

- 3.2.3.1 ศฤงคารรส
- 3.2.3.2 ทาสยรส
- 3.2.3.3 กรณารส
- 3.2.3.4 เราทรรส
- 3.2.3.5 วีรรส
- 3.2.3.6 ภยานกรรส
- 3.2.3.7 พีภักสรรส
- 3.2.3.8 อัทฤตรรส
- 3.2.3.9 ศานตรรส

4. วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

- 4.1 สํารวจคํานับมหาชาติคําหลวงที่เป็นตัวเขียนในหอสมุดแห่งชาติ และทําสํเนาเพื่อใช้ประกอบในการศึกษาวิจัย
- 4.2 ศึกษามหาชาติคําหลวงอย่างละเอียด
- 4.3 ศึกษาตำราที่ว่าด้วยอสังการศาสตร์
- 4.4 นำหลักเกณฑ์ของอสังการศาสตร์มาวิเคราะห์ความงามในมหาชาติคําหลวง
- 4.5 สรุปผลการวิเคราะห์

5. ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

- 5.1 ทำให้ทราบทฤษฎีการประพันธ์ในอสังการศาสตร์ และความเป็นมาของอสังการศาสตร์
- 5.2 ทำให้เห็นความงามหรืออสังการในมหาชาติคําหลวงทั้ง 13 กัณฑ์
- 5.3 เป็นแนวทางให้ผู้สนใจทางด้านอสังการศาสตร์หรือศิลปะในการแต่งคำประพันธ์ได้นำหลักเกณฑ์ไปศึกษาและวิเคราะห์วรรณคดีเล่มอื่น ๆ ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย